

Galicki VI

DZIEJE POLSKI

od czasów najdawniejszych

do r. 1795.

WARSZAWA
St. Ręczyński.

1906

Galski VI. kl.

Dzieje Polski

od czasów najdawniejszych

do r. 1795

WARSZAWA

1906

45400

Дозволено Цензурою
Варшава. 23 Февраля 1906 г.

2-86/47/82051

Na ziemi polskiej, którą zamieszkujemy, osiedlili się przed wiekami nasi ojcowie, dziadowie i pradziadowie, czyli nasi przodkowie. Ulepszyli oni tę ziemię znojną pracą, bronili jej dzielnie przed najazdem wrogów i okupowali krwią i życiem, aby ją tylko dzieciom, następcom i potomkom swoim zostawić w spuściźnie.

Rodziny naszych przodków należały początkowo do wielkiego plemienia słowiańskiego, które od niepamiętnych czasów zajęło rozległe ziemie, położone między morzem Bałtyckim, Adrytyckim i Czarnem i między Dnieprem i Łabą. Plemię słowiańskie dzieliło się na bardzo wiele szczepów, z których wytworzyły się liczne narody: Polacy, Czesi i Rusini na północy, Słoweńcy, Serbowie, Kroaci i Bułgarzy na południu.

My wszyscy, którzy mówimy po polsku, jesteśmy *Polakami*. Wszystkich nas łączy wzajemnie miłość ziemi ojczystej, mowa polska, wspólne obyczaje i zwyczaje. Wszystko to stanowi skarb drogocenny, który wzbogacony i pomnożony pracą, przekazać powinniśmy w spuściźnie naszym potomkom.

Ziemia, na której żyjemy, jest naszą od wieków.

Naród polski wziął ją w swoje ręce taką, jaką ją Bóg stworzył, to jest dziką, nieuprawną i zamienił ją własną pracą jakby na spichrz pełen chleba i bogactwa.

Co się działo na ziemi przez Polaków zamieszkaną, uczą dzieje Polski. Każdy Polak ma obowiązek znać dzieje Polski, rozważać zasługi przodków, zapamiętać czyny wielkie, dobre i szlachetne, których nie brak w historii, czcić pamięć zasłużonych mężów, którzy wskazali, jak ojczyznę kochać należy i starannie unikać na przyszłość błędów, które sprowadziły upadek narodu.

O początkach założenia państwa polskiego nie mamy prawdziwych wiadomości. Wówczas bowiem ludzie jeszcze pisma nie znali, więc nie dochowały się żadne zapiski. Istnieją tylko tak zwane podania, przechodzące z ust do ust, z pokolenia w pokolenie. Według tych podań, założycielem Polski miał być **Lech**, brat Czecha, założyciela Czech i brat Rusa, założyciela Rusi. Lech przybył z nad Dunaju z rycerstwem swoim nad rzekę Wartę, założył miasto Gniezno i przybrał za godło kraju orła białego.

Z pośród późniejszych władców wyróżnić się musieli dobrem panowaniem **Krakus i Wanda**, bo o tem świadczą mogiły usypane na ich cześć pod Krakowem, a także **Piast**, stateczny, uczciwy i rozumny gospodarz i kołodziej, obrany księciem po przewrotnym Popielu. Rodzina Piasta panuje w Polsce przez pięć wieków. Praprawnuk jego **Mieszko** czyli **Mieczysław** (od r. 962 do 992) zeniąc się z księżniczką czeską Dąbrówką, przyjmuje i wprowadza do Polski wiarę chrześcijańską (w roku

Bolesław Chrobry.

966) zapewniając Polsce u sąsiadów spokój i poważanie; zakłada szkoły, kościoły, klasztory i pierwsze biskupstwo w Poznaniu.

Bolesław Chrobry (992-1025) jednoczy ludy lechickie, rozszerza znacznie granice Polski, podbija Pomorze, krzewi tam wiarę chrześcijańską przy pomocy św. Wojciecha, przyłącza Morawę i Słowacyznę, przyjmuje cesarza Ottona III w gościnie, tworzy arcybiskupstwo w Gnieźnie i biskupstwa w Krakowie, Kołobrzegu i Wrocławiu, wyzwala się z pod wpływu Niemiec; szerzy nauki przy pomocy OO. Benedyktynów, wytworzył w licznych bojach dzielny stan rycerski, z którego później jest szlachta, wyprawia się na Ruś, zdobywa Kijów, uderzając „Szczerbcem” w złotą bramę, odbiera grody Czerwieńskie, zajmuje Łużycę i Miśnię, Pragę i Czechy, wychodzi zwycięzcą z 15-letniej wojny z Niemcami, zapewnia Polsce niepodległość, oraz posiadanie Morawii i Śląska. Koronuje się królem polskim i zostawia Polskę potężną, poważaną i rozległą od Dniepru po Sałę, od Karpat po Bałtyk. Kiedy św. Wojciech został przez Prusaków, którym głosił wiarę Chrystusa, zamordowany, Bolesław wykupił zwłoki tego świętego a zarazem swego przyjaciela i uroczyście pochował je w Gnieźnie.

Mieczyśław II. (1025—1034) nie może obronić się wrogom naokół. Jego żona Ryksa uchodzi do Niemiec z synem Kazimierzem. Pogaństwo usiłuje podnieść się na nowo. W kraju powstaje wielki zamęt i zniszczenie przez swoich i Czechów, zwłaszcza w czasie bezkrólewia od 1034 do 1040.

Kazimierz Odnowiciel (1040—1058) przy pomocy cesarza Henryka III, zdobywa gród za grodem, obejmuje ster, zaprowadza ład i poszanowanie prawa, tępi do reszty bałwochwalstwo.

Bolesław Śmiały (1058—1079) podejmuje rycerskie wyprawy na Węgry i Ruś, zdobywa Kijów, odbiera grody Czerwieńskie, walczy szczęśliwie z Czechami, Pomorzanami i Prusami, koronuje się uroczyście 1076 r., chce wzmocnić władzę królewską. Gwałtowny i porywczy, zniechęca duchowieństwo, karcony przez biskupa Stanisława Szczepanowskiego, zabija go uniesiony zemstą, (1079). Opuszczony przez wszystkich, przepędza resztę życia na tułactwie i pokucie w klasztorze w Karyntyi.

Władysław Herman (1081—1101) lękliwy, słabego ducha, dozwala możnowładcom uszczuplać władzę królewską.

Bolesław Krzywousty (1102--1139) toczy wojnę z Niemcami, którzy zawsze byli i są naszymi największymi wrogami. Niemcy oblegli miasto Głogów na Śląsku. Krzywousty wyruszył na odsiecz zagrożonemu miastu. Właśnie barbarzyńcy wymogli jako okup od obleżonych całą rzeszę polskich dzieci i następnie pędzili je przed wojskiem, aby w ten sposób zasłonić się od pocisków Głogowian. Ale i tę ofiarę ponieśli obleżeni. Padły wszystkie dzieci, ale wróg Niemiec miasta nie zdobył. Wtem przybył Krzywousty z wojskiem i począł gonić napastników aż pod Wrocław na Śląsku i tam wybił ich do nogi. Nawet trupów grzebać nie było komu, więc psy żarły ciała poległych. Miejsce tej bitwy po dziś dzień zowią

„Psiem polem“. Król Bolesław podjął następnie wyprawę na Pomorze, gdzie szerzy chrześcijaństwo przez Ottona; podnosi rolnictwo, rzemiosła i handel, poskramia Ruś, utrwala niezawisłość Polski i dzieli ją w końcu między czterech synów, z czego wynikają smutne następstwa. Ustanawia Kraków stolicą państwa i przywiązuje do jego posiadania zwierzchniczą władzę. Władysław bierze Śląsk, Bolesław Mazowsze i Kujawy, Mieszko Wielkopolskę, Henryk Sandomierskie.

Władysław II (1139—1146) usiłuje zjednoczyć państwo, przeszkadzają mu w tem możnowładcy, walczy bezskutecznie z braćmi, uchodzi do Niemiec oddając się pod opiekę cesarza, przez co naraża Polskę na wojnę z Niemcami, a ród śląskich Piastów niemieczy się.

Bolesław Kędzierzawy (1146—1173), ulega możnowładcom, poniża się przed cesarzem Fryderykiem, traci Pomorze, ponosi klęskę w bitwie z Prusakami, gdzie ginie brat jego Henryk.

Mieczysław Stary (1173—1177), poprawia sądownictwo, pragnie rządzić dzielnie, podnieść władzę swoją, a usunąć wpływ możnowładców, zostaje jednak usunięty za ich sprawą.

Kazimierz II. Sprawiedliwy (1177—1194) najmłodszy syn Krzywoustego, zwołuje zjazd do Łęczycy w r. 1180, tam zrzeka się wielu swoich praw na rzecz możnowładców, za co uzyskuje tron zwierzchniczy dla swoich potomków. Łączy Małopolskę i Mazowsze. Poskramia Prusaków i Jadzwingów, podnosi znaczenie Polski.

Leszek Biały, małoletni, dostaje tron po długich zatargach, zdobywa go jednak **Mieczysław Stary** i rządzi nieograniczenie (1194—1202).

Władysław III. Laskonogi (1202—1206) ustępuje wskutek walki o prawa książęce.

Leszek Biały (1206—1227), nadaje duchowieństwu prawo wyboru biskupów i władzę sądowniczą w dobrach kościelnych, podnosi powagę duchowieństwa, które podtrzymuje jedność Polski. Zostaje zdradziecko zabity przez księcia pomorskiego Świętopełka w Gąsawie.

Brat Leszka, książę Konrad Mazowiecki, gwałtowny i porywczy, sprowadza niemiecki zakon Krzyżaków celem nawracania pogańskich Prus, (1225) i daje im ziemię Chełmińską.

Po Leszku Białym trwa 5-letnia walka między Konradem a stronnictwem Grzymisławy, żony Leszka o opiekę nad małoletnim Bolesławem. Przyzywa ona na pomoc Henryka śląskiego, męża św. Jadwigi, który, pokonawszy Konrada, panuje w Polsce jako **Henryk I. Brodaty** (1232—1238) a potem panuje ich syn **Henryk II Pobożny** (1238—1241) Obaj dążą do zjednoczenia Polski. W roku 1241 spada na Polskę straszna klęska: pierwszy napad groźnych Tatarów, którzy chcą zawojować Europę. Rycerstwo polskie po bohaterskiej walce ginie częścią w bitwie pod Chmielnikiem, częścią wraz z Henrykiem Pobożnym pod Lignicą, uchronia jednak Europę od zalania dziczy Mongolskiej. Polska jest odtąd przedmurzem chrześcijaństwa.

Bolesław Wstydlivy (1243—1279) po ustąpieniu Mongołów i dwuletnim bezkrólewiu obej-

muje tron. Wskutek podziału Krzywoustego Polska rozpada się, panuje w niej 30 książąt udzielnych, traci znaczenie, szarpia ją ze wszech stron Niemcy, Litwini, Rusini, a Tatarzy pustoszą ją znów w roku 1259. Kraj wyludnia się, upada gospodarstwo, handel, praca, dobrobyt. Książęta sprowadzają osadników z Niemiec, którzy osiedlają się po miastach i wioskach na roli podług praw niemieckich. Zwolna ulepsza się gospodarstwo, powstaje kopalnia soli w Bochni i srebra w Olkuszu. Duchowieństwo podtrzymuje język polski w szkołach i kościołach. Duch religijny ożywia naród; żyje w tym czasie bardzo wiele osób pobożnych i świętych. Za staraniem królowej Kingi, żony Bolesława, obrany św. Stanisław w r. 1253, patronem Polski.

Leszek Czarny (1279—1288) zwalcza pod Goślicami księcia ruskiego Lwa, potem Litwinów i Jadźwingów, na których zdobywa Podlasie. Tatarzy znów niszczą Małopolskę.

Henryk Probus (1288—1290). Powstają spory i walki o tron między nim a bratem Leszka Czarnego, Władysławem Łokietkiem, z czego korzysta król czeski Wacław, zagarnia Kraków i Małopolskę i tytułuje się królem polskim. **Przemysław II (1290—1295),** książę Wielkopolski, chce zaprzeczyć prawom Czechów do tronu polskiego, odzyskuje Pomorze, koronuje się w Gnieźnie, dając początek zjednoczeniu Polski. Wśród przygotowań do wojny z Czechami ginie z rąk morderców za sprawą książąt brandenburskich.

Wacław II (1290—1305), król czeski, korzysta z niezgody książąt, zajmuje Wielkopolskę, ko-

Kazimierz Wielki.

ronuje się w Gnieźnie, opiera się na osadnikach niemieckich, ustanawia rządy starostów dla wzmocnienia władzy królewskiej. Wypędza Łokietka, który pielgrzymuje do Rzymu i ujmuje papieża dla swej sprawy. Łokietek wraca; przy pomocy Węgrów, a także włościan polskich zajmuje Wiślicę, zdobywa kilka grodów, broni się w skałach Ojcowa, wreszcie po śmierci Wacława odbiera tron.

Władysław Łokietek (1305—1333) jednoczy rozdzielone królestwo. Krzyżacy zabierają Pomorze z Gdańskiem. Niemcy pod wodzą wójta Alberta w Krakowie podnoszą bunt, który Łokietek poskramia. Naród uznaje potrzebę zjednoczenia Polski. Łokietek koronuje się w r. 1319 koroną Chrobrego u grobu św. Stanisława, czem podnosi powagę królewską. Zawiera sojusz z Węgrami i Litwą. Krzyżacy mimo wyroku papieża nie chcą oddać Pomorza. Niszczą straszliwie sąsiadów swoich. Napadają Wielkopolskę. Łokietek zadaje im znaczną klęskę pod Płowcami. Wielkie są jego zasługi, wybawia on Polskę od rozbicia i obcego jarzma.

Kazimierz Wielki (1333-1370) zapobiegliwy, gospodarny i sprawiedliwy. Pragnąc spokoju zrzuca się Śląska na korzyść Czechów, zaś Pomorza na korzyść zakonu krzyżackiego, od którego odzyskuje Kujawy i ziemię Dobrzyńską. Podnosi rolnictwo, rzemiosła i handel, zamożność i dobrobyt. Zatrudnia pożyteczną pracą tysiące ludzi. Muruje grody, miasta, drogi, osusza bagna, zakłada wsi,

krzewi oświatę, strzeże praw, nadaje statut (zbiór praw) w Wiślicy (1347), zdobywa wielkie poważanie, ustanawia (1365) najwyższy trybunał w Krakowie, dozwala wszędzie gnębionym żydom osiedlić się w Polsce, broni włościan i nadaje im prawa, stąd „królem chłopków“ zwany; zakłada w Krakowie uniwersytet (1364) i urządza siłę zbrojną. Obejmuje prawem spadku Ruś halicką (1340), którą pragnęli ujarzmić pogańscy Litwini i Tatarzy, zagospodarowuje ją i zamienia na ziemię bogatą, płynącą mlekiem i miodem. Dźwiga Lwów, ubezpieczając go dwoma zamkami, zakłada dla Rusi biskupstwa i arcybiskupstwo w Haliczu, przeniesione później do Lwowa.

W roku 1366 zjechali się w podwawelskim grodzie sąsiedni królowie i wiele książąt na wesele wnuczki Kazimierza. Dostatek i bogactwo wprowadziły wszystkich w wielkie zdziwienie. A gdy jeszcze mieszczanin krakowski Wierzynek, zaprosił do siebie królewskich gości na ucztę — wszyscy omal nie oniemieli ze zdziwienia. Tyle bogactwa i przepychu nigdzie wówczas nie można było spotkać.

Na Kazimierzu Wielkim kończy się ród Piastów, bo nie zostawił on potomstwa. Koronę przekazał on swemu siostrzeńcowi, królowi węgierskiemu, który panował w Polsce jako:

Ludwik Węgierski (1370-1382). Zajęty sprawami Węgier, mało się troszczy o Polskę, wciela Ruś do Węgier. Zawiera z możnowładcami pol-

1374
skimi układ w Koszycach, aby zapewnić jednej ze swoich córek tron polski, uwalnia szlachtę od podatków i rozszerza jej prawa. Odtąd zaczynają się z każdym następnym królem układy i targi, które sprowadzają wreszcie zupełne ograniczenie władzy królewskiej, a rozszerzają swobodę możnych i szlachty z krzywdą innych stanów i ze szkodą Polski.

Córka jego, **Jadwiga (1384)** wielkich zalet umysłu i serca, poświęca się dla rozszerzenia chrześcijaństwa na Litwie, zaślubiając Jagiełło, Wielkiego księcia litewskiego (1386), czem przyczynia się do połączenia Litwy z Polską, szerzy wraz z mężem chrześcijaństwo na Litwie, odbiera od Węgrów dla Polski Ruś, opiekuje się ludem. Przy śmierci (1399) przeznacza cały swój posąg na odnowienie i rozszerzenie Akademii krakowskiej.

Władysław Jagiełło (1386—1434) ochrzcił się, koronował w Krakowie na króla i zabrawszy kapłanów, udał się na Litwę i tam wiarę świętą wprowadził.

Władysław Jagiełło oddał rządy na Litwie swemu bratu Witoldowi, chcąc zająć się wyłącznie Polską. Ale wnet Witold wypowiedział mu posłuszeństwo i połączył się z Krzyżakami, chcąc utworzyć osobne państwo litewskie. Dopiero, gdy go Tatarzy nad Worskłą pobili, zerwał z Krzyżakami i zwrócił się ponownie o opiekę polskiego króla. Krzyżacy, widząc, że już Litwa przyjęła św. wiarę, więc nie będą mieli powodu do napadów, postanowili zemścić się na Jagiellu. Zebrali z całej

go świata rycerstwo i hejże na Polskę! Ale Jagiełło wspólnie z bratem Witoldem, zgromadził również wielkie zastępy wojsk. Przyszło do bitwy pod Grunwaldem (1410), w której poległo 50 tysięcy Krzyżaków, 40 tysięcy wzięto w niewolę, a żywych uszło ledwie piętnastu zakonnych rycerzy. Poległ nawet wielki mistrz, czyli dowódzca krzyżacki. Cały obóz dostał się w ręce polskie. Obaj zwycięzcy widząc, że wiele można dokonać wspólnymi siłami, zawiązali unię, czyli zjednoczenie Litwy z Polską w Horodle r. 1413. Władysław Jagiełło przyjął w poddaństwo Wołochów na Wschodzie, a oprócz tego szczególniejszą opieką otoczył Ruś halicką, gdzie dość często gościł, a nawet zaskoczyła go tam śmierć. Syn Jagielly:

Władysław Warneńczyk (1434—1444) za radą opiekuna, kardynała Oleśnickiego, przyjmuje 1440 r. koronę węgierską po śmierci cesarza Albrechta, aby wspólnie z Polską oprzeć się groźnej potędze tureckiej. Odnosi nad Turkami (1443) świetne zwycięstwo, budzi rycerski zapał. Mimo zawartego z nimi pokoju podejmuje za radą Rzymu nową wyprawę i ginie w bitwie pod Warną.

Kazimierz Jagiellończyk (1447- 1492), wzmacnia władzę królewską, zaprowadza sejmiki i sejmy, powołując szlachtę do narad nad sprawami państwa, przez co zmniejsza znaczenie senatu i możnowładców. Przyłącza do Polski księstwo oświęcimskie, odzyskuje po długoletniej wojnie z Krzyżakami, zakończonej pokojem toruńskim (1466) Prusy i Pomorze z Gdańskiem i przystępuje do Bałtyku, czem przyczynia się do rozwoju że-

glugi, handlu i przemysłu. Krzyżakom pozostawia wschodnią część Prus jako lenno. Wraz z żoną Elżbietą, córką cesarza Albrechta z Habsburgów, króla Czech i Węgier, wielce rozumną i enotliwą, daje swym 6 synom i 7 córkom jaknajstaranniejsze wychowanie, którem kieruje ks. Jan Długosz, kanonik i dziejopis Polski. W Polsce podnosi się dobrobyt i bogactwo. Akademia szerzy gorliwie nauki i oświatę, uczą w niej najstłynniejsi uczeni, pojawiają się pierwsze drukarnie. Najstarszy syn Kazimierza, Władysław, otrzymuje tron czeski i węgierski.

Jan Olbracht (1492—1501), rozszerza prawa szlachty na sejmie w Piotrkowie (1496). Odtąd tylko szlachta może posiadać ziemię; przyłącza do Polski księstwo Płockie i Zatorskie, wyprawia się przeciw wojewodzie wołoskiemu Stefanowi, który odmawia składania hołdu; ponosi wielką klęskę na Wołoszczyźnie (1497).

Aleksander (1501—1506) zmuszony wojować z groźną potęgą moskiewską, odnawia unię Litwy z Polską na sejmie piotrkowskim (1501), pierwszy ustanawia własne płatne wojsko, ustanawia zakres działania dla urzędników koronnych, na sejmie radomskim przyjmuje zbiór ustaw czyli statut Łaskiego (1505), ogranicza władzę królewską. Odtąd nowe podatki i prawa może nadać tylko sejm za zgodą powszechną senatu i posłów, wybranych przez szlachtę, co w następstwie toruje drogę do nieszczęsnego liberum veto. Powiernik króla książę Michał Gliński, gromi Tatałów pod Kleckiem (1506).

Zygmunt I. (1506—1548), porządkuje skarby i dobra królewskie. Gliński urasta w pychę, zamierza przy pomocy Moskwy oderwać Litwę od Polski i utworzyć z niej dla siebie osobne państwo. Książę Ostrogski pokonuje Moskwę w bitwie pod Orszą, ale ona mimo to bierze Smoleńsk. Zdrajca Gliński ginie marnie w więzieniu moskiewskim. Polska odpiera dzielnie napady Tatałów i Wołochów. Król bierze udział w kongresie monarchów w Wiedniu (1515), gdzie z powodu małżeństwa Jagiellonów czesko-węgierskich z Habsburgami staje umowa, przez którą Habsburgowie po zgonie zabitego w bitwie pod Mohaczem ostatniego Jagiellona Ludwika (1526) uzyskują tron Czech i Węgier. Mistrz krzyżacki Albert przyjmuje wiarę Lutra, odrywa się od kościoła, a pogardzony przez cesarza i Papieża podaje się Polsce jako lennik i składa hołd w Krakowie (1525). Zygmunt wciela ziemie mazowieckie do Polski (1526) po wymarcu książąt mazowieckich. Dzielny hetman Jan Tarnowski pokonuje pod Obertynem (1531) Wołochów; z dział tam zdobytych powstaje słynny dzwon Zygmunt na Wawelu. Pod koniec życia ma król zmartwienie z powodu przewrotnej żony Włoszki Bony, która szerzy niezgodę. W czasie pospolitego ruszenia na Wołochów wybucha pod Lwowem (1537) rokosz czyli objaw niezadowolenia szlachty przeciw królowi i nadużyciom Bony.

Zygmunt August (1548—1572) żeni się potajemnie z Barbarą Radziwiłłówną, z czego ma wiele przykróści, które w końcu przezwycięża. Bona odjeżdża do Włoch, uwożąc znaczne skar-

by, zwane neapolitańskimi sumami. Z powodu nauk Lutra i Kalwina, szerzonych z Niemiec w Polsce, uczeni piszą i krzewią odąd nauki w ojczystym języku. Z poetów wślawia się Rej i Kochanowski. Inflanty dostają się Polsce, wynika stąd wojna z Moskwą w której Polska traci Połock. Kardynał Hozyusz sprowadza (1564) zakon OO. Jezuitów do Polski. Król przeznacza czwartą część dochodu z dóbr koronnych na utrzymanie stałego wojska. Na sejmie w Lublinie 1569 r. dokonywa ostatecznie unii Litwy i Rusi z Polską. Kraje te tworzą odąd nierozdzielne państwo, czyli rzeczpospolitą, pod wspólnym królem i mają wspólny sejm.

Od r. 1572—1574 trwa bezkrólewie, podczas którego są nadzwyczajne sądy, zwane kapturówemi. Sejm konwokacyjny w Warszawie uchwała sposób wyboru króla, czyli elekcyę. Odąd arcybiskup gnieźnieński czyli prymas obejmuje ster rządu na czas bezkrólewia i zwołuje sejm. Za radą Zamoyskiego uzyskuje odąd każdy szlachcic osobiście prawo wyboru króla, czego później wynika wiele złego. Elekcyja odbywa się pod Warszawą. Sejm układa warunki oddania korony, zwane „pacta conventa“, które ograniczają coraz bardziej władzę królewską. Każdy król obrany ma zaprzysiądz ich dotrzymanie. Wybrany zostaje królewicz francuski

Henryk Walezy (1574), uchodzi jednak po 5 miesiącach do Francyi, aby tam objąć tron po bracie.

de non prestanta obedientia

Stefan Batory (1576—1585), książe siedmiogrodzki, monarcha sprawiedliwy, rozumny i stanowczy, pełen rycerskiego ducha. Upokarza zbuntowany Gdańsk, ustanawia piechotę polską z włościan, a odznaczających się w boju obdarza szlachectwem. Walczy zwycięsko z Moskwą, odbiera Połock i Wielkie Łuki, jednak za wstawieniem się papieża zawiera z Moskwą pokój, w którym odzyskuje Inflanty. Podnosi znaczenie władzy królewskiej przez silne i roztropne rządy, pomnaża trybunały dla wymiaru sprawiedliwości, podnosi oświatę, zakłada Akademię w Wilnie. Dzielnie pomaga królowi hetman Jan Zamojski, a i on zakłada Akademię w Zamościu.

Zygmunt III. (1587—1632) z rodziny królewskiej Wazów, wybrany za staraniem Zamojskiego, troszczył się więcej o sprawy własne, szwedzkie. Wskutek zawarcia tajnego układu z cesarzem Zygmuntem ściąga na siebie niezadowolenie i sejm inkwizycyjny, czem osłabia powagę królewską. Pragnąc panować także w Szwecyi, naraża Polskę na długoletnią wojnę ze Szwedami. Szwedzi biorą Inflanty; walczy z nimi Zamojski, potem Karol Chodkiewicz i odnosi wielkie zwycięstwo pod Kircholmem 1605 r. Biskupi ruscy na synodzie w Brześciu zawierają nową unię i jednoczą się z papieżem r. 1596. W obronie unickiej wiary ginie św. Józefat Koncewicz, biskup, zamęczony w roku 1623. Unia jedna duchowieństwu powagę, krzewi oświatę, zespała ściśleją naród polski z ruskim. Hetman Żółkiewski zwycięża pod Kluszynem Moskwę i bierze w niewolę cara Szujskiego (1610). Moskiewscy bojarowie obie-

rają carem Władysława, syna Zygmunta III., lecz niebaczny król nie godzi się na to. Polska odzyskuje Smoleńsk, Nowogród i Czernichów. Mikołaj Zebrzydowski urażony na króla podnosi rokosz. Leje się krew bratnia. Chodkiewicz uśmierza bunt (1607). Żółkiewski ginie w walce z Tatarami pod Cecorą (1620). Turcy chcą zagarnąć Polskę. Przeciwnie ich nawale wyrusza Chodkiewicz wraz z Kozakami, prowadzonymi przez Piotra Konaszewicza, wstrzymuje ich najazd, a umierając, zdaje tam dowództwo Lubomirskiemu. Turcy ustępują. Król utrzymuje przyjaźń z cesarzem Ferdynandem II., posyła mu dzielnych Lisowczyków na pomoc w wojnie 30-letniej, powstałej w Niemczech z powodu zamieszek religijnych. Król pragnąc być bliżej Szwecji, przenosi stolicę do Warszawy. X. Piotr Skarga, uczony jezuita i słynny kaznodzieja, zwraca uwagę w kazaniach sejmowych na niebezpieczeństwa grożące Polsce.

Władysław IV. (1632—1648) pokonywa Moskwę pod Smoleńskiem, zawiera z nią pokój, zrzekając się korony carów. Ustanawia królewskie poczty stałe. Nie może działać dla dobra Rzeczypospolitej z powodu egraniczenia władzy królewskiej. Pod wodzą Chmielnickiego powstaje groźny bunt kozaków, którzy mieszkając swobodnie nad Dnieprem i na Ukrainie mieli bronić wschodnich granic Polski od najazdu Tatarów i Turków. Kozacy połączeni z Tatarami zadają Polakom wielką klęskę, oblegają Lwów i Zamość.

Jan Kazimierz (1648—1668). Straszne klęski spadają na Polskę. Kozacy z Tatarami pustoszą

Polskę i oblegają Zbaraż, którego broni dzielnie książę Jeremi Wiśniowiecki. W końcu Chmielnicki poddaje się Moskwie (1654), Ruś zniszczona straszliwie, a Polska ma znów wojnę z Moskwą. W kraju niezgoda i zamęt; posłowie zaczynają odtąd za głosem jednego „veto“ t. j. „nie pozwalam“ zrywać sejmy od r. 1652. Mnożą się zdrajcy ojczyzny. Radziejowski urażony na króla, podburza Szwedów do najazdu na Polskę. Szwedzi wkraczają pod wodzą walecznego Karola Gustawa (1665); zajmują Wielkopolskę i Litwę, Warszawę i Kraków. Król uchodzi na Śląsk. Moskwa; zajmuje Kijów, Smoleńsk, Połock i Wilno. Chmielnicki z Kozakami i Moskwą oblega Lublin, Zamość i Lwów. Karol Gustaw układa plan rozbioru Polski. Z jego namowy wpada książę siedmiogrodzki Rakoczy, łupi Ruś Czerwoną, dociera do Krakowa i łączy się ze Szwedami. Szwedzi oblegli Częstochowę, której bronili dzielnie zakonnicy, z ks. Kordeckim na czele, a dzielna ta obrona zagrzała męstwem Polaków, gdyż wierzono, że cudowna Matka Boska Częstochowska sama to miasto wyratowała i Polskę wyratuje.

Cała Polska stanęła w płomieniach. Grzmiały armaty, padały trupy jak trawa pod kosą. Zawiązana w Tyszowcach konfederacja pod wodzą Stefana Czarnieckiego gromi Szwedów w walkach podjazdowych. Król wraca i we Lwowie ślubuje zaopiekować się stanem włościańskim i oddaje naród w opiekę Matce Boskiej, mianując ją Królową Polski. Rakoczego gromią Czarniecki i Sapieha. Ze Szwedami zawiera król pokój w Oliwie, zrze-

kając się praw do korony szwedzkiej. Kurlandya i część Inflant wraca do Polski. Polacy odnoszą zwycięstwo nad Moskwą, ale zawierają z nią rozejm w Andruszowie. Kozacy poddają się znów Turcyi, za której sprawą wpadają Tatarzy do Polski. Zwycięża ich Jan Sobieski pod Podhajcami. Hetman Jerzy Lubomirski występuje przeciw królowi i z pomocą obcych wojsk zwycięża wojska królewskie. Skołatany tyłu nieszczęściami Jan Kazimierz, nie mając już siły powstrzymać niepohamowanej swawoli zaślepionych, składa koronę.

Michał Korybut Wiśniowiecki (1669—1673).

wybrany dla zasług ojca, ks. Jeremiego, który cały majątek poświęcił na wojny z Kozakami i Tatarami, niema zdolności do rządzenia. W kraju coraz większa niezgoda. Tatarzy z Kozakami wpadają znowu do Polski. Gromi ich Sobieski. Sultan Mahomet II, ciągnie z olbrzymią siłą na zawojowanie Polski pod Lwów. Sobieski cudów waleczności dokazuje. Król zawiera z Turkami haniebną pokój w Buczaczu, płaci okup, odstępuje Ukrainę Kozakom, Podole Turcyi. Szlachta zamiast bić wroga wszczyną pod wsią Gołębiem domową wojnę. Turcy wpadają znów z wielką siłą zbrojną. Sobieski odnosi nad nimi pod Chocimem 1673 r. świetne zwycięstwo, które budzi rycerskiego ducha.

Jan III Sobieski (1674—1696) znakomity wódz i pobożny rycerz chrześcijański, stacza nieustanne boje z Turkami. Po pokoju w Żurawnie odbiera im Podole i Ukrainę, zawiera przeciw nim przymierze z cesarzem Leopoldem, spieszy na pomoc

Jan III Sobieski.

obleżonemu Wiedniowi, obejmuje tam naczelne dowództwo i 12 września 1683 r. łamie potęgę Turków, podnosi sławę oręża polskiego i ocala całe chrześcijaństwo od niewoli tureckiej. Moskwa obowiązuje się do wspólnej obrony przeciw Turkom i zyskuje od Polski Smoleńsk i Kijów. Król zatrudnia się podniesieniem rolnictwa, nie może jednak wpłynąć na polepszenie rządów.

August II. (1697—1733) książę saski, nie troszczy się o dobro Polski, hulaszczem życiem osłabia do reszty powagę królewską i popycha Polskę do upadku. W pokoju karłowickim (1699) pozbywa się Polska Turków, odbiera Ukrainę i Podole z twierdzą Kamieńcem. Król zawiera tajne przy mierze z Moskwą. Król szwedzki Karol XII, wielki wojownik, pokonywa wojsko rosyjskie, wpada do Polski, zajmuje główne miasta. Książę pruski, korzystając z zamieszki, ogłasza się królem Prus za zezwoleniem Augusta, przez co przybywa Polsce groźny wróg. Karol XII, pozbawia Augusta tronu. August układa się o rozbiór Polski z Prusami, Rosją i Danią. Zjazd elekcyjny obiera królem

Stanisława Leszczyńskiego (1704 — 1709). Powstaje wojna domowa. Szwecya plądruje po Polsce, rabuje kościoły i klasztory, znieważa duchowieństwo. August II. zrzeka się korony polskiej. Karol XII ponosi klęskę pod Połtawą i uchodzi do Turcji. August II. wraca i prześladowuje stronników Leszczyńskiego, który uchodzi do Francji. Niezadowoleni Polacy podnoszą wojnę prze-

ciw Sasom i oddają się pod opiekę cesarza Piotra. Ten dyktuje warunki zgody z Sasami i każe je pod osłoną swych wojsk zatwierdzić bez rozpraw na sejmie. Polska musi się zgodzić na ograniczoną liczbę wojska stałego. Piotr Wielki ogłasza się cesarzem Rosyi (1721). Naokół przybywa wrogów, a niebaczna szlachta hula swawolnie, cieszy się złotą wolnością, kłóci się wzajemnie, uszczupla siłę zbrojną i pozwala obcym u siebie dyktować prawa i mieszać się do rządów.

August III. Sas (1733 — 1763) wybrany wbrew woli ogółu, który pragnie Leszczyńskiego. Ten oddała się do Francji, panuje w Lotaryngii i uzyskuje tytuł dobroczynnego króla filozofa. Sasi i Rosyanie zalewają Polskę wojskami. August nie dba o Polskę. Rządzi tu za niego wszechwładny minister Brühl, wielce przewrotny, który powiększa waśń bratnią. Odzywają się głosy ostrzegające i namawiające do poprawy. Ks. Konarski, Pijar, urządza lepsze szkoły.—W kraju niezgoda, tworzą się stronnictwa zwane „narodowemi“ (Potockich i Branickich) i „familiją“ (Czartoryskich i Poniatowskich). Pragną one przy pomocy obcych mocarstw naprawić rząd, czem zwiększają zamieszanie. Prusy podniecają niezgodę.

Stanisław August (1764—1795) wybrany za wpływem Rosyi, koronuje się w Warszawie. Czartoryscy dążą do naprawy rządu, nie dopuszczają do tego sąsiedzi. Król pelen najlepszych chęci niema siły opierać się temu. Krzewi oświatę i nauki, zakłada w Warszawie szkołę kadetów,

z której wychodzą dzielni mężowie, a także Kościuszko. Miasta i wsie dźwigają się zwolna, sąsiedzi wicherzą w Polsce, podniecają niezgodę, podburzają magnatów i różnowierców przeciw królowi. Konfederacya w Radomiu uznaje carową Katarzynę II opiekunką Polski, zobowiązuje się równouprawić różnowierców i nie zmieniać ustaw bez woli Rosyi. Sprzeciwiających się postów (biskupów Sołtyka i Załuskiego i hetmana wielkiego koronnego Wacława Rzewuskiego) Rosyanie uwożą w głąb Rosyi, do miasta Kaługi. Sejm polski cierpi to i znosi zarządzenia Czartoryskich. Szlachta, zamilowana w swobodzie, zawiązuje konfederacyę w Barze (1768) pod wodzą Pułaskiego; toczy walkę, pragnąc pozbyć się Rosyan. Pomagają jej Francya i Austria. Konfederacya ogłasza bezkrólewie, kilku zagorzalców porywa krola (1771), powstaje oburzenie na konfederatów, którzy rozbici niezgodą częścią giną w walkach, częścią idą na Sybir i tracą dobra. Pułaski uchodzi do Ameryki, tam odznacza się w walkach o jej niepodległość. Rosya pragnie zabrać Mołdawię i Wołoszę. Austria sprzeciwia się. Za poradą króla pruskiego Fryderyka następuje pierwszy rozbiór Polski, który sejm polski pod grozą wojsk obcych zatwierdza (1773). Prusy biorą Warmię i Prusy królewskie, Rosya Białą Ruś, Austria Galicyę. W narodzie budzi się potrzeba oświaty. Sejm ustanawia słynną Komisję edukacyjną, w której pracują gorliwie najświetlejsi mężowie nad urządzeniem i poprawianiem szkół. Zwolna dźwiga się Polska i odradza. Sejm czteroletni zawiera przymierze z Prusami przeciw Rosyi, pomnaża siłę

zbrojną do 100 tysięcy i ogłasza 3 maja 1791 r. konstytucję, tj. bardzo dobre ustawy, zapewniające wolność i swobodę obywateli a przedewszystkiem mieszczan i włościan, przyjęte z zapalem przez naród i króla, a uznane i przez obce państwa, prócz Rosyi. Konstytucya nie zadawalnia jednak możnych, zawiązują: Potocki, Branicki i Rzewuski (syn poprzedniego) przeciw niej konfederacyę w Targowicy (1792). Toczy się wojna, w której odznacza się walecznością Kościuszko. Król łączy się jednak z Targowicą, a ta objawszy ster obala wzorowe urzadzenia sejmu czteroletniego. Prusy i Rosya zabierają znów znaczną część Polski, a ten drugi rozbiór zatwierdza sejm „niemy“ w Grodnie (1793), ograniczając liczbę wojska do 15 tysięcy—i narzuca nowe ustawy. To wywołało powstanie pod wodzą Tadeusza Kościuszki. Ten powołał pod broń włościan i poprzysiął na Rynku krakowskim narodowi konstytucyę. Z dzielnym wojskiem wyruszył następnie na Rosyan, których 4 kwietnia 1794 roku pobił pod Racławicami. W bitwie tej rozstrzygnęli zwycięstwo chłopcy z Bartoszem Głowackim na czele. Następnie dzielny wódz Kościuszko zajął Warszawę, lecz w bitwie pod Maciejowicami przegrał i został wzięty do niewoli. Powstanie upadło. Lud polski usypał później Kościuszcze pod Krakowem na pamiatkę ogromną mogiłę, a zwłoki tegoż wodza spoczęły obok królów na Wawelu. Rosya, Prusy i Austria dzielą ostatecznie ziemie polskie między siebie w roku 1795. Król składa koronę. Polska straciła byt niepodległy. W drugiej książeczce pod tytułem „Dzieje porozbiorowe Polski“ opowiemy

wypadki, jakie zdarzyły się w Polsce od r. 1795 do chwili obecnej.

Rozważając przyczyny upadku naszej ojczyzny, pojmiemy snadnie, że zgubiły Polskę głównie brak oświaty i jedności. Patryoci, miłujący kraj, czynili usiłowania naprawy, chcąc mieszczaństwu i ludowi dać prawa, zakładać szkoły i t. p., czego dowodem jest Konstytucya 3 Maja. Lecz sąsiedzi nie dopuścili do odrodzenia się Polski, co leżało w ich interesie, a w obec braku stałej i silnej armii pozwoliło Polskę rozebrać. — Nauczenni smutnem doświadczeniem musimy wytrwać pracą z tych wad otrząść się i pozbyć się ich zupełnie, utrwalić cnoty patryotyczne, społeczne i moralno-religijne.

Każdy z nas ma święty obowiązek niezmordowaną, wytrwałą a spokojną pracą wśród powołań, jakie komu przypadło, przyczynić się do naprawy stosunków i z praw udzielonych korzystać rozumnie a roztropnie. — W tej pracy idźmy za wzorem świątłych, miłujących gorąco ojczyznę mężów, których tysiące dodaje blasku imieniowi polskiemu, ich czcimy, słuchajmy, naśladowmy. Tak postępując, nie zginiemy, ale możemy ulżyć sobie i zapewnić potomkom naszym lepszą przyszłość.

Najważniejsze wypadki

w dziejach Narodu Polskiego.

- Rok.
863. Około tego czasu rodzina Piastów w Polsce panować zaczęła.
965. **Zaprowadzenie chrześcijaństwa w Polsce** przez Mieczysława i żonę jego Dąbrówkę, księżniczkę czeską.
997. 23 Kwietnia. Męczeństwo św. Wojciecha.
1000. Cesarz niemiecki Otto odwiedza Bolesława Wielkiego w Gnieźnie.
1024. Koronacja Bolesława W.
1109. Bolesław Krzywousty bije Niemców na Psiempolu.
1227. Krzyżacy do Polski sprowadzeni.
1241. Tatarzy wpadają raz pierwszy do Polski. Bitwa pod Lignicą.
1331. Bitwa pod Płowcami, w której Łokietek zwyciężył Krzyżaków.
1340. Kazimierz Wielki przyłącza do Polski Ruś Czerwoną.
1347. **Sejm w Wiślicy**, na którym Kazimierz Wielki nadał prawa, zwane statutem wiślickim.
1364. Akademia w Krakowie założona.
1386. **Zaprowadzenie chrześcijaństwa w Litwie** za sprawą Jadwigi i Władysława Jagiełły.
1400. Akademia w Krakowie na nowo otwarta; odtąd zwie się Jagiellońską.
1410. **Wielka bitwa pod Grunwaldem**, w której padło 50.000 Krzyżaków. Walczyli tam Polacy, Litwini, Rusini i Czesi przeciw Niemcom.
1413. Pierwsze połączenie Litwy i Polski w Horodle.
1444. Bitwa pod Warną, w której poległ Władysław Warneńczyk.
1466. Prusy Zachodnie przez pokój toruński wracają znowu do Polski. Mistrzowie krzyżacy hołd Polsce składają.
1475. Pierwszy druk polski w książce łacińskiej.
1522. Pierwsza znana książka polska, tj. „Żywot Jezusa Chrystusa“ wydrukowana.

1526. Mazowsze, które od 1139 osobnych miało książąt, wraca do Polski.
1561. Inflanty poddają się Polsce.
1569. **Unia czyli połączenie się Polski i Litwy w Lublinie.**
1579. Stefan Batory zakłada w Wilnie uniwersytet.
1584. Zgon Jana Kochanowskiego, sławnego poety.
1587. Austriacy pobici pod Byczyną.
1595. Zamojski zakłada uniwersytet w Zamościu.
1596. Unia Kościoła ruskiego w Brześciu. W tymże roku Warszawa stolicą Polski.
1605. Bitwa pod Kircholmem, w której Chodkiewicz zwyciężył Szwedów.
1620. Nieszczęśliwa bitwa pod Cecorą pod dowództwem Żółkiewskiego.
1621. **Wielkie zwycięstwo Polaków nad Turkami pod Chocimem.**
1651. Kozacy i Tatarzy pobici pod Beresteczkiem.
1652. Pierwsze zerwanie sejmu.
1655. Szwedzi napadają Polskę. X. Kordecki broni Częstochowy.
1656. Czarniecki zwycięża Szwedów.
1659. Chmielnicki poddaje się Moskwie.
1660. Pokój w Oliwie, który niejako za pierwszy rozbiór Polski uważać można.
1665. Sobieski pod Podhajcami gromi Kozaków i Tatarów.
1673. **Jan Sobieski bije Tatarów pod Chocimem.**
1683. **Wielka i sławna bitwa pod Wiedniem**, w której Jan Sobieski pobił Turków, przez co ocalił Wiedeń, Austryę i chrześcijaństwo.
1686. Smutny dla Polski pokój grzymułtowski, przez który Polska straciła znaczną część Rusi.
1745. Biblioteka Załuskich założona.
1750. **Wystąpienie Konarskiego.** Odtąd zwrot w Polsce ku lepszemu.
1768. **Konfederacja Barska** zawiązana, aby bronić wiary i wolności. Kazimierz Puławski.
1772. Pierwszy rozbiór Polski. Tadeusz Rejtan.
1773. Komisya edukacyjna, która zakłada dobre szkoły narodowe.

1791. **Konstytucya czyli ustawa** dnia 3 Maja, mająca na celu odrodzenie Polski.
1792. Wojna z Rosyą. Kościuszko pod Dubienką.
1793. Drugi rozbiór Polski.
1794. Dnia 24 Marca powstanie w Krakowie. Tadeusz Kościuszko naczelnikiem narodu. Bitwa pod Racławicami, w której Rosyjanie pobici. Nieszczęśliwa bitwa pod Maciejowicami, w której Kościuszko ranny i wzięty w niewolę.
1795. Trzeci rozbiór Polski.

75700